

ВПЛИВ ГЕОПОЛІТИКИ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА ЇХНІ УРОКИ

Війни постійно супроводжують людство. Але варто зауважити, що людство живе не за рахунок війн, а за рахунок відтворення й збереження власного історичного досвіду. Ті народи, які жили за рахунок війн і грабунків, зникали в історичному часі, оскільки вони або асимілювались із завойованими, або самі гинули, а держави-завойовники – розпадалися, коли вже нічого було завойовувати. Після кожної війни потрібно відтворити себе, економіку, освіту, науку, культуру, традиції, які свідчать про історичний досвід поколінь. Він не може перериватися в часі, інакше етнос, народ, нація зникнуть із карти світу. Отже, якщо неможливо відвернути війну, то слід вийти з неї з найменшими втратами та з можливостями відтворення суспільства.

Як цінилося життя людини в попередніх війнах, відомо. Тому сучасне політичне мислення має свідчити про те, що основні загальнолюдські цінності – життя людини й цивілізації – мають бути основою будь-якої політики, у тому числі й, передусім, різних силових структур. На землях України, зокрема Волині та Полісся, є багато поховань. Якби ті, хто в них лежить, змогли заговорити, то вони б заговорили всіма мовами Європи та більшістю мов світу. А це тому, що по цій території пройшло й прошуміло багато воєнних подій від великого переселення народів 1500 років тому і аж до світових війн ХХ ст.

ХХІ ст. поки що не очистилося від болячок минулого. Ще не настав «кінець історії», як його представляли Ф. Фукояма й С. Кримський. «Кінець історії» прогнозує не кінець світу, а позбавлення людства від війн, тероризму, сніду, наркоманії тощо. «Кінець історії» старої та початок нової історії продовжують залишатися відкладеними в майбутнє.

У цій публікації продовжуємо тему, підняту нами на початку 90-х років ХХ ст.¹ Українсько-польські відносини не були такими гострими на початку війни, як у 1943 р. Утім, проблеми накопичувались і вилились у криваве протистояння. Слід підкреслити той факт, що в ході війни розігрувалися польська й українська карти. А світова війна перетворювалася на стихію, особливо на окупованих землях, де люди фактично не могли керувати своєю долею, своїм життям.

¹ Бондаренко Г. В., Савич Р. В. Вплив Другої світової війни на долю населення прикордонних територій України і Польщі. *Друга світова війна і Україна: матеріали наук. конф.*, 27–28 квіт. 1995 р. Київ, 1996. С. 213–220.

Держави антигітлерівської коаліції, від початку її створення, почали складати геополітичні плани післявоєнного влаштування Європи. Гітлерівці на окупованих територіях також розігрували українську й польську карти.

Із радянського боку звучали пропозиції про докорінні зміни після війни на свою користь саме на західному кордоні.

Політика коаліції була одним із чинників, що мав вплив на виникнення суперечностей між українцями та поляками в повсякденному житті в роки війни й у повоєнний час, загострюючи політичні відносини й у сьогоденні. Уже на Московській конференції міністрів закордонних справ 19–30 жовтня 1943 р. радянська сторона поставила питання про переселення українців із Польщі в Україну та поляків з України в Польщу для створення мононаціональних держав. Розглянуто також питання про те, що СРСР не визнає польського уряду в Лондоні, тому що, за словами Сталіна, його агенти зв'язані з німцями й убивають партизанів².

Практично, на кожній наступній конференції, особливо в Тегерані та Ялті, піднімалося це питання. На Тегеранській конференції Сталін заявив, «що українські землі повинні відійти до України, а білоруські – до Білорусії, тобто між ними й Польщею повинен існувати кордон 1939 р., установлений радянською конституцією»³.

Черчілль погодився, що кордони Польщі та СРСР мають бути відсунуті на захід за рахунок Німеччини⁴.

Рузвельт заявив, що він за відновлення Польської держави й перегляд кордонів, але в США шість-сім мільйонів громадян польського походження й він не хоче втратити ці голоси на виборах президента, а тому утримується від розгляду цього питання⁵.

У Ялті прийнято «Декларацію про звільнену Європу», у якій сьомий розділ визначав долю Польщі. Відзначено, що «Нове становище склалось у Польщі внаслідок повного звільнення її Червоною Армією. Це потребує створення тимчасового польського уряду, який би мав

² Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941–1945 гг. *Сборник документов*. Т. I. Московская конференция министров иностранных дел СССР, США и Великобритании (19–30 окт. 1943 г.). Москва: Политиздат, 1984. 384 с., 4 л. илл. С. 146–147.

³ Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941–1945 гг. *Сборник документов*. Т. II. Тегеранская конференция руководителей трёх союзных держав – СССР, США и Великобритании (28 ноября – 1 дек. 1943 г.). Москва: Политиздат, 1984. 175 с., 2 л. илл. С. 148.

⁴ Там же. С. 150.

⁵ Там же. С. 151.

ширшу базу, ніж це було можливим раніше, до недавнього звільнення Західної Польщі»⁶.

За згодою союзників, це потрібно для проведення демократичних виборів і створення тимчасового уряду національної єдності, із яким СРСР, США та Великобританія встановлять дипломатичні зв'язки, а після цього на мирній конференції будуть розглянуті кордони Польщі в межах лінії Керзона на сході з прирощенням на заході⁷.

Конкретно реалізація переселення українців і поляків, за домовленостями антигітлерівської коаліції, розпочалася з підписання в Любліні 9 вересня 1944 р. урядової угоди. Це була «Угода між Польським Комітетом Національного визволення й урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки в справі переселення польських громадян з території УРСР і українського населення з території Польщі»⁸.

Акція переселення мала завершитися до 1 лютого 1945 р. На початковому етапі репатріацію представляли як «добровільну». Пізніше населення не захотіло виїздити й до 1 березня 1945 р. виїхала 81 тис. про-радянські налаштованих людей⁹. На польському боці після встановлення кордону 1945 р. 19 500 кв. км української території.

У вересні 1945 р. почався другий примусовий етап, коли українцям довелося виїхати за два тижні. До кінця липня 1946 р. з 18 повітів евакуйовано 482 880 осіб, що складало 97 % усіх людей¹⁰.

Третім етапом стало переселення від 150–160 тис. українців, які не виїхали в УРСР у 1944–1946 рр. і жили на Закерзонні. Трагічним результатом цієї політики стала сумна акція «Вісла» в 1947 р., у якій брало участь шість дивізій, що призвело до подій насильницького переселення й виселення українців від Лемківщини до Підляшшя, переважно на західні та північні німецькі землі, які відійшли до Польщі. Ці події нагадували етноцид, спрямований проти українців і на ліквідацію УПА¹¹.

⁶ Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941–1945 гг. *Сборник документов*. Т. IV. Крымская конференция руководителей трёх союзных держав – СССР, США и Великобритании (4–11 февр. 1945 г.). Москва: Политиздат, 1984. 302 с., илл. С. 233.

⁷ Там же. С. 234.

⁸ Бондаренко Г. В., Савич Р. В. Влияние Второй мировой войны на долю населения прикордонных территорий Украины и Польши. *Друга світова війна і Україна: матеріали наук. конф.*, 27–28 квіт. 1995 р. Київ, 1996. С. 213–220.

⁹ Буцко О. В. К истории украинско-польского переселения 1944–1946 гг. *Україна у другій світовій війні: уроки історії та сучасність: матеріали міжнар. наук. конф.*, 27–28 жовт. 1994 р. Київ, 1995. С. 224.

¹⁰ Там само.

¹¹ Процюк В. Книга пам'яті. 1944–1994. Львів, 1994. С. 75.

Переселення проходило повільно. Тому 24 липня 1945 р. на Потсдамській конференції В. Молотов заявив: «Усі поляки будуть зібрані в одній державі – ось питання, яке ми вирішили, беручи до уваги пропозицію польського уряду. Це один із найвеличніших документів розгрому Німеччини, коли українці об'єднуються в одній державі, а поляки, всі поляки об'єднуються у своїй державі. Ми отримаємо в Європі в особі цих держав – України і Польщі – миролюбні демократичні держави»¹².

Водночас у Польщу з жовтня 1944 р. – по серпень 1946 р. було переселено 788 тис. колишніх громадян згідно з протоколом від 6 травня 1947 р., підписаним у Варшаві¹³.

Отже, здійснювалися геополітичні наміри представників антигітлерівської коаліції наприкінці війни й у перші повоєнні роки, змінюючи карту Європи, хоча й не враховувалися бажання окремих народів. Рішеннями Кримської та Потсдамської конференцій були закріплені кордони Польщі, що вплинуло на долю українців і поляків по обидві сторони кордону. Наслідки цієї політики й сьогодні впливають на відносини в Європі та між українцями й поляками.

Ця тема ще має привернути увагу істориків і політологів, дипломатів і державних діячів Європи, щоб винести уроки з великої геополітичної брехні Другої світової війни й не дозволити вкотре обдурити народи, у тому числі українців.

Із погляду на багато століть, у яких змінювалося становище українських земель та українців, виникає думка про стереотипи мислення в оцінках щодо їхнього статусу та становища. Кожна держава, яка володіла українськими землями, намагалась обґрунтувати своє право на володіння. Такою була радянська держава, тому її стереотипи продовжують найбільше шкодити формуванню національного світогляду й політиці української державності. Частина політиків і далі виражають ідеї та погляди вже не існуючої держави та ідеології, на жаль, по всьому пострадянському просторі, окрім Російської Федерації, яка формує свою політику не лише як правонаступниця СРСР, але і як суверенна та незалежна держава – агресивна імперія нового типу.

Історичні оцінки минулого, у тому числі й воєнної історії, мають бути з урахуванням оцінок історії та політики сучасних держав, які багато в чому продовжують логіку «окупаційного мислення», хоча й не територіального але світоглядного. Звичайно, що найбільше це стосу-

¹² Процюк В. Книга пам'яті. 1944–1994. Львів, 1994. С. 163.

¹³ Наше слово (Варшава). 1994. 11 вересня. С. 3.

ється тих держав-сусідів, у складі яких перебували або перебувають українські землі і в арміях яких представлено українців.

Якщо в минулому відбувалося втягнення України та українців у воєнні події, то сьогодні відбувається втягнення її у воєнно-політичну історію колись воюючих сторін на свій бік. Варто виробити власну національну концепцію воєнної історії, відсторонену від зверхності інших воєнно-політичних доктрин і намагань підпорядкувати її власним ідеологічним та політичним потребам. Конкретні краєзнавчі регіональні дослідження мають сприяти цьому. Достатньо того, що Україна втратила впродовж століть частину етнічних територій, а українці несли важкий тягар різних асиміляторських тенденцій у політиці та культурі.

Людмила Стрільчук

СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПОЛЬСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВ ЩОДО МІЖЕТНІЧНОГО КОНФЛІКТУ НА ВОЛИНІ 1943–1944 РР.

Під «історичною пам'яттю» ми розуміємо здатність людського розуму зберігати індивідуальний та колективний досвід міжлюдських взаємин і формувати на його підставі уявлення про історію як таку та своє місце в ній. Фактично це наявна інформація для соціальної ідентифікації особистості та спільноти. Історична пам'ять чи то індивідуальна, чи то колективна, як-от певної соціальної групи чи цілого народу, є результатом взаємодії особистості й соціального середовища. Соціальне середовище, ті історично-суспільні стереотипи, які в ньому домінують, напряду впливають на формування історичної пам'яті особи, а врешті – і на формування колективної історичної пам'яті. Тобто історична пам'ять – це своєрідна ідентифікація з певною культурою, традиціями, історією.

Сучасності притаманна не просто здатність пам'ятати минуле, а й чітко усвідомлювати своє місце й роль у цьому процесі. Події стосовно недалекої минувшини, які передаються як пам'ять покоління, котре було учасником певних історичних подій чи їх свідком, чи не найдієвіше впливає на формування історичного теперішнього під впливом